

11

รูปเหมือนบุคคล

ก่อนสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
(รัชกาลที่ 4)*

The portraits before the reign of King Rama IV

ปาณิน เกษตรทัต**

Papanin Kasettrat

---

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “แนวความคิดของการสร้างรูปแทนบุคคลตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1-รัชกาลที่ 4” ในหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

** นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

รูปเหมือนบุคคลก่อนสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นตัวอย่างสำคัญของงานศิลปกรรม ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงจากประติมากรรมแบบอุดมคติไปสู่แบบสมจริง รูปเหมือนบุคคลกลุ่มนี้มีทั้งหมด 6 รูป เป็นรูปของพระสงฆ์ที่สำคัญ และฆราวาสที่เฝ้าตัวเพื่อต้องการบรรลุปิธิญาณ

รูปแบบศิลปะของรูปเหมือนบุคคลในระยะแรก คือ ช่วงรัชกาลที่ 2-ต้นรัชกาลที่ 3 พยายามสร้างให้มีรายละเอียดเหมือนมนุษย์ คือแสดงลักษณะตามหลักของสรีระวิทยาของร่างกายส่วนบนแล้ว ใบหน้าแสดงโหนกคิ้ว โหนกแก้ม รอยย่นของกล้ามเนื้อ ส่วนคอมมีเส้นเอ็น กระดุกโหนปลาร้า แต่ยังไม่ละเอียดเท่าที่รูปเหมือนบุคคลในช่วงปลายรัชกาลที่ 3 ซึ่งมีความสมจริงยิ่งขึ้น กระแสความนิยมศิลปะแบบสมจริงนี้ยังสอดคล้องกับศิลปะแขนงอื่นๆ ด้วย เช่น งานจิตรกรรมและวรรณกรรม

ด้านคติในการสร้าง ถึงแม้ว่ารูปแบบของประติมากรรมบุคคลกลุ่มนี้จะแสดงความสมจริงดังที่ได้กล่าวไปแล้ว แต่สาระของประติมากรรมไม่ได้ต่างไปจากรูปสมมุติเลย นั่นคือมีจุดมุ่งหมายในการสร้างเพื่อที่จะใช้เป็นรูปเคารพ โดยเชื่อว่ารูปเหมือนเหล่านี้มีพลังศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถให้คุณโทษแก่ผู้บูชาได้

คำสำคัญ: ประติมากรรมแทนบุคคล, ประติมากรรมบุคคล

A b s t r a c t

Sculptures before the reign of King Rama IV are generally self-portraits of monks. They were significant examples of the changes to Thai sculpture from traditional, idolized representative images to the realistic images.

The styles of early portraits (during King Rama II-early King Rama III period) showed human anatomy such as protruding eyebrows, cheekbones, muscles, neck ligaments and clavicle fractures but they still have less detail than the portraits in the late Rama III period. This realistic trend not only exists in Thai sculpture, but also paintings and literature as well.

Despite being created realistically, these types of images serve as an object of worship as the people believed that these sculptures can bless the people who worship them.

Keywords: Representative Image, Portrait Sculpture

รูปเหมือนบุคคล

ก่อนสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4)

ภาณิน เกษตรทัต

ประติมากรรมที่พบในประเทศไทยก่อนสมัยรัชกาลที่ 4 ส่วนใหญ่แล้วเป็นพระพุทธรูปหรือเทวรูป ที่สร้างเป็นรูปบุคคลนั้นมีจำนวนน้อย ประติมากรรมที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นตัวแทนบุคคลที่ปรากฏในระยะแรกนั้นมีรูปแบบเป็นพระพุทธรูปและเทวรูป จึงจำเป็นต้องใช้หลักฐานทางลายลักษณ์อักษรเพื่อจะทราบได้ว่าประติมากรรมนั้นมีเจตนาทำขึ้นเพื่อให้ระลึกถึงบุคคลหนึ่งๆ เช่น หมู่พระพุทธรูปทรงเครื่องฉลองพระองค์ที่ประดิษฐานอยู่ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ล้วนเป็นพระพุทธรูปที่เป็นตัวแทนของบุคคลทั้งสิ้น

ต่อมามีการสร้างประติมากรรมระลึกถึงบุคคลที่มีลักษณะเหมือนบุคคลจริงขึ้น รูปเหมือนบุคคลชิ้นแรกในศิลปะไทยที่เกิดขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือพระบรมรูปของพระองค์เอง พระบรมรูปองค์นี้ได้แบบอย่างมาจากตะวันตก กล่าวคือรัฐบาลฝรั่งเศสได้ทูลเกล้าฯ ถวายพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปั้นโดยชาวฝรั่งเศสชื่อ เอมีล ฟรังซัว ซาตรูส แต่พระองค์ไม่พอพระทัยรูปปั้นดังกล่าว จึงทรงดำรัสให้หลวงเทพจรณา (พลับ) ปั้นพระบรมรูปขึ้นใหม่¹

¹ อภินันท์ โปษยานนท์, จิตรกรรมและประติมากรรมแบบตะวันตกในราชสำนัก (กรุงเทพฯ: สำนักพระราชวัง, 2536), 20-26.

อย่างไรก็ตาม ก่อนที่ไทยจะรับวัฒนธรรมการสร้างรูปเหมือนบุคคลจากตะวันตก ได้มีหลักฐานของรูปเหมือนบุคคลปรากฏขึ้นแล้วในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น แต่จำกัดเฉพาะแค่รูปพระสงฆ์หรือบุคคลที่ได้รับการนับถือเท่านั้น โดยเน้นการแสดงออกตามความสมจริงมากกว่าความงามตามอุดมคติ รูปเหมือนบุคคลก่อนสมัยรัชกาลที่ 4 มีดังนี้

1. รูปสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ที่วัดโมลีโลกยาราม

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ เคยเป็นพระราชาคณะและดำรงตำแหน่งสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ที่วัดโมลีโลกยาราม² และเป็นพระราชกรรมาวาจาจารย์เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวออกผนวช เมื่อมรณภาพแล้วพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้หล่อรูปของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ โดยมีจารึกที่ฐานว่าในปี พ.ศ.2386 โปรดให้หลวงกล่อมวิจิตรเจ้ากรมช่างปั้นขัว และอาจารย์ฉิมกรมราชบัณฑิตยส์สร้างรูปหล่อพระพุทธโฆษาจารย์เพื่อให้เป็นที่สักการะบูชาของสาธุศิษย์ นอกจากนี้

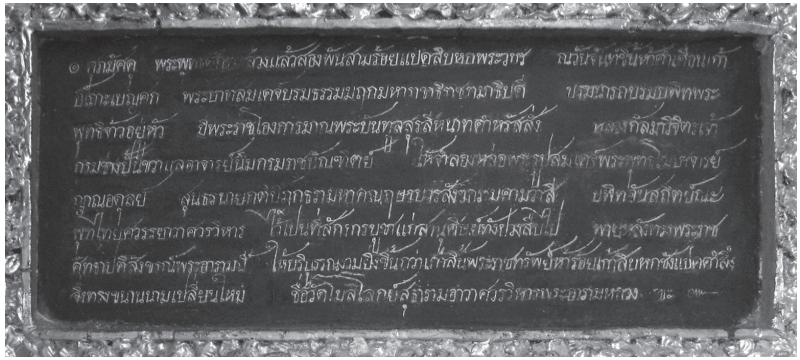
² คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี, “หมายรับสั่งรัชกาลที่ 3 ร.ศ.1194 เลขที่ 3 เรื่อง พิจารณ์พระนามพระราชาคณะที่ได้เลื่อนขึ้น, “ประชุมหมายรับสั่ง ภาค 4 ตอนที่ 1 สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ.1186-1203, (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2525), 101.

นี้ยังทรงปฏิสังขรณ์วัดแล้วเปลี่ยนชื่อจากวัดพุทไธสวรรย์เป็น “วัดโมลีโลกย์
สุธารามอวาสรวินัย”³ มีคำจารึกที่ฐานรูปสมเด็จพระพุฒาจารย์ว่า
(ภาพที่ 1)

ศุภมัสดุ พระพุทธศักราชล่วงแล้วสองพันสามร้อยแปดสิบ
หกพระวษา ณ วันจันทร์ขึ้นห้าค่ำเดือนเก้า ปีเถาะเบญจศก พระบาท
สมเด็จพระบรมชนรมฤยมหาราชธิราชราชาธิบตี บรมนารถบรม
บพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว มีพระราชโองการมาณพระบันฑิตสุ
สีหนาทดำหรัสสั่ง หลวงกัลมาวิจิตรเจ้ากรมช่างปั้นขवालอาจารย์
ฉิมกรมราชบัณฑิต ให้จำลองหล่อพระรูปสมเด็จพระพุฒ
โฆษาจารย์ญาณอดุลย์ สุนทรนายกติปฏิภนมหาคณฤชรวร
สังฆารามคามวาสี บพิทอันสถิต ณะพุทไทยศวรยวาศ
รววิหาร ไว้เป็นที่สักการบูชา แก่สานุศิษย์ทั้งปวงสืบไป พายหลังทรง
พระราชศัทธาปฏิสังขรณ์พระอารามนี้ให้บริบูรณ์งามยิ่งขึ้นกว่าเก่าสิ้น
พระราชทรัพย์ห้าร้อยเก้าสิบหกชั่งแปดตำลึง จึงทรงขนานนามเปลี่ยน
ใหม่ ชื่อวัดโมลีโลกย์สุธารามอวาสรวินัยพระอารามหลวง

รูปแบบศิลปะของรูปสมเด็จพระพุฒาจารย์ มีการทำเม็ดพระศก
ขนาดเล็ก พระขนงไม่โค้งอย่างพระพุทธรูป พระกรรณเหมือนมนุษย์ ไม่ยาว
เหมือนกับพระกรรณของพระพุทธรูป มีโหนกที่พระปรางเล็กน้อย พระโอษฐ์
บาง มีเส้นเอ็นที่พระศอก และมีพระรากขวัญ จีวรแสดงการห่มตอง คือการ
ห่มเฉียงและมีผ้ารัดที่อก จีวรเรียบไม่มีริ้ว แต่มีรอยจีวรพาดที่พระพาหาซ้าย
พระวรกายส่วนล่างทำเรียบเหมือนพระพุทธรูป ไม่แสดงกล้ามเนื้อ (ภาพที่ 2)

³ ประสาร บุญประคอง, ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 1: ประมวลจารึกสมัยกรุง
รัตนโกสินทร์ที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลาง (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัด
พิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2517), 67.

ภาพที่ 1 คำจารึกที่ฐานรูปสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์

ภาพที่ 2 รูปสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ที่วัดโมลีโลกยาราม

2. รูปสมเด็จพระสังฆราช (สุก ไก่เถื่อน) ที่วัดราชสิทธิาราม

สมเด็จพระสังฆราช (สุก ไก่เถื่อน) ทรงดำรงตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชในรัชกาลสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เดิมเคยเป็นเจ้าอาวาสวัดท่าทรายริมคลองคูจามกรุงเทพฯ มีเกียรติคุณด้านวิปัสสนาธุระมาก พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยจึงโปรดให้อาราธนามาสถิต ณ วัดราชสิทธิาราม และทรงตั้งเป็นพระราชาคณะฝ่ายสมณะ (ฝ่ายวิปัสสนาธุระ) พระนามว่า “พระญาณสังวรเถระ” ทรงเป็นพระกรรมวาจาจารย์ พระอุปัชฌาย์ ในขณะที่ทรงสมณศักดิ์เป็นพระญาณสังวร ทรงเป็นพระกรรมวาจาจารย์กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท พ.ศ. 2331 กรมพระราชวังบวรมหาเสนาอนุรักษ์ และเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ทรงเป็นพระอุปัชฌาย์ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอเจ้าฟ้ามงกุฎ

สมเด็จพระสังฆราช (สุก) นั้นมีเมตตาพรหมวิหารแก่กล้า ถึงทำให้ไก่ป่าซึ่งได้ จึงทรงได้รับฉายาว่าสมเด็จพระสังฆราชไก่เถื่อน นอกจากนี้ยังทรงเป็นพระเถระวิปัสสนากรรมฐานที่มีกระแสน้ำใจแรงและสูงส่ง ท่านได้สร้างพระเครื่องไว้หลายชนิดเป็นที่นิยมบูชากันมาก โดยเฉพาะ “สมเด็จพระวัดปลับ” และ “พระวัดปลับ” เป็นพระเครื่องที่มีชื่อเสียงมาก⁴

สมเด็จพระสังฆราช (สุก ไก่เถื่อน) สิ้นพระชนม์เมื่อปี พ.ศ. 2365⁵ เมื่อถวายเพลิงพระศพ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยโปรดให้ปั้นรูปบรรจุอัฐิไว้ในกุฏิหลังหนึ่งด้านหน้าพระอุโบสถวัดราชสิทธิาราม⁶ รูปนี้เรียก

⁴ พระประวัติสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 19 พระองค์ (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2543), 80-87.

⁵ ยิ้ม ปันพยางกูร และคนอื่นๆ, “หมายรับสั่งรัชกาลที่ 2 ร.ศ.1183 เลขที่ 52 เรื่อง สมเด็จพระสังฆราช วัดมหาธาตุ สิ้นพระชนม์,” ประชุมหมายรับสั่ง ภาค 43ตอนที่ 1 สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จ.ศ.1186-1203 (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2528), 101.

⁶ กรมศิลปากร, ตำนานวัดราชสิทธิ (พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2498), 90.

ภาพที่ 3 รูปสมเด็จพะสังฆราช (สุก ไก่เดือน) ที่วัดราชสิทธิาราม

กันว่า “ท่านขรัวตอ” เนื่องจากปั้นลตพระปรางตอเข้าไปจะให้เหมือนพระองค์พวกเจ้านายยังทรงพระเยาว์ติดกับพระพักตร์พระอื่น⁷

รูปแบบศิลปะของรูปเหมือนสมเด็จพะสังฆราชที่วัดราชสิทธิาราม เป็นรูปที่ทำให้เหมือนบุคคลจริง พระเกศาเรียบ พระขนงโค้ง พระเนตรเปิด พระกรรณยาวที่พระปรางมีโหนกและรอยย่น ที่พระวรกายคือพระศอ พระอังสา แสดงกล้ามเนื้อเหมือนจริง มีไหปลาร้า แต่บางส่วนยังติดธรรมชาติ คือทำพระชงค์และพระบาทเรียบ ไม่แสดงกล้ามเนื้อ จีวรส่วนที่พาดที่พระพาหุทำเป็นริ้วเล็กน้อยและแสดงการห่มตอง แต่จีวรส่วนล่างทำเรียบ ไม่มีรอยผ้า (ภาพที่ 3)

---

⁷ วัชชัย ปุณณลิมปกุล, ช่างสิบหมู่: การปั้น การหล่อ (กรุงเทพฯ: สำนักช่างสิบหมู่ กรมศิลปากร, 2552), 44.

3. รูปสมเด็จพระสังฆราช (สุก ไก่เถื่อน) ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

หลังจากที่สร้างรูปสมเด็จพระสังฆราช (สุก ไก่เถื่อน) ที่วัดราชสิทธิาราม พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรดให้หลวงเทพรจนาเจ้ากรมช่างปั้นช้ายปั้นหล่อรูปของพระสังฆราช (สุก ไก่เถื่อน) เพื่อประดิษฐาน ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ในพ.ศ. 2387 ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในพระอุโบสถวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ โดยมีคำจารึกที่ฐานดังนี้ (ภาพที่ 4)

4 ๓ 9 คำ จุลศักราช 1206 ปีมโรงฉ้อศก พระบาทสมเด็จพระบรม
นารถพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระคุณธรรมอันมหาประเสริฐ
ทรงพระราชทานศรัทธา มีพระราชโองการดำรัสเหนือเกล้าเหนือ
กระหม่อมสั่ง ให้หลวงเทพรจนาเจ้ากรมช่างปั้นช้ายหล่อพระรูป สมเด็จพระ
พระอริยวงษญาณปรียัติวรา สังฆราชาธิบดีศรีสมณมาปรินายก ติปิฎก
ธราจารย์สถุขติขัติยสารสุนทรมหาคณฤศร ทักษิณาสถุขติสังฆคามะ
วาชีอริยวาชี เปนประธานแก่นาถาทุกคณานิกรจตุรพิธบรรพลัช
สลิต ณ พระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหารพระอารามหลวง

ภาพที่ 4 คำจารึกที่ฐานรูปสมเด็จพระสังฆราช (สุก ไก่เถื่อน) ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์

รูปแบบของรูปเหมือนที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์คล้ายกับที่วัดราช
สิทธิารามแต่มีความสมจริงกว่า พระเศศาทำเป็นเม็ดพระศกเล็กๆ พระขนง
ทำอย่างสมจริง ไม่ได้โค้งหรือเป็นเส้นตรงเหมือนกับพระขนงของพระพุท
ธรูป พระกรรมสันกว่ารูปที่วัดราชสิทธิาราม พระปรางตอบและมีรอยย่น
ส่วนพระวรกายเหมือนกับที่วัดราชสิทธิารามคือพระศอ พระอังสา แสดง
กล้ามเนื้อเหมือนจริง ยกเว้นพระขงค์และพระบาทที่เรียบ ไม่แสดงกล้ามเนื้อ
เนื้อ จีวรแสดงการห่มดองเหมือนกันแต่เป็นริ้วแบบธรรมชาตินมากกว่าที่วัด
ราชสิทธิาราม (ภาพที่ 5)

ภาพที่ 5 รูปสมเด็จพระสังฆราช (สุก ไก่เถื่อน) ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์

นอกจากนี้ยังพบประติมากรรมเหมือนบุคคลอีกสามชิ้นซึ่งไม่พบหลักฐานจารึกว่าสร้างขึ้นสมัยใด แต่เมื่อพิจารณาจากรูปแบบศิลปะแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าใกล้เคียงกับรูปเหมือนบุคคลที่กำหนดอายุได้แน่ชัดว่าสร้างก่อนรัชกาลที่ 4 จึงนำมากล่าวถึงในที่นี้ด้วย ได้แก่

4. รูปสมเด็จพระเจ้าตากสิน

ที่วัดใหญ่สุวรรณาราม จ.เพชรบุรี

ประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินปรากฏในตำนานเมืองเพชร (แต่งขึ้น พ.ศ.2464) ตามเอกสารกล่าวว่า เป็นพระภิกษุที่มีชื่อเสียงในสมัยอยุธยา ทรงจำพรรษาที่วัดใหญ่สุวรรณาราม เป็นพระอาจารย์สอนพระราชบุตร และพระราชนัดดาของเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน พระองค์ได้รับแต่งตั้งเป็นพระราชอาคันตุกะ ภายหลังได้ถวายพระพรลาสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินเพื่อกลับมาบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามที่เคยอยู่ เรื่องรูปหล่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมีตำนานเล่าว่า ท่านให้หล่อรูปท่านไว้รูปหนึ่ง แต่หาช่างปั้นหุ่นยาก มาได้ตาแป๊ะ หลังโกงคนหนึ่งเป็นช่างปั้น ปั้นได้เหมือนไม่ผิดเพี้ยน ท่านจึงให้หล่อรูปตาแป๊ะไว้เป็นที่ระลึก⁸

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากรูปแบบศิลปะที่เป็นรูปแบบเดียวกับประติมากรรมบุคคลชิ้นอื่นๆ ในสมัยรัตนโกสินทร์ ผู้วิจัยคิดว่ารูปสมเด็จพระเจ้าตากสินน่าจะสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์มากกว่าที่จะสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาดังที่ตำนานได้กล่าวไว้ รูปแบบของประติมากรรมนี้เป็นรูปหล่อมีลักษณะเหมือนจริง ศีรษะเรียบ คิ้วเป็นเส้นตรง ไม่ได้โค้งเหมือนพระขนงของพระพุทธรูป ปากแหลม นิ่งพับเพียบ จีวรเป็นริ้วแบบธรรมชาติ ลักษณะปากและรูปทรงน่าจะทาสีอย่างสมจริงเนื่องจากมีเอกสารกล่าวว่า “...ลักษณะรูปทรงสัณฐานของท่านเป็นสันทัดคนทรงสูงๆ ปากแหลมอย่างเรียกว่าปาก

⁸ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์), ประวัติสุนทรภู่และตำนานเมืองเพชรบุรี, (กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2533), ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ครุฑ...”⁹ (ภาพที่ 6) ลักษณะดังกล่าวเทียบได้กับรูปเหมือนของสมเด็จพระสังฆราช (สุก ไก่เถื่อน) ที่วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎ์

ภาพที่ 6 รูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่วัดใหญ่สุวรรณาราม จ.เพชรบุรี

⁹ เรื่องเดียวกัน.

5. รูปนายเรื่องและนายนก

รูปนายเรื่องและนายนก เป็นประติมากรรมหินสลักที่วัดอรุณราชวราราม ความเป็นมาของรูปสองรูปนี้ปรากฏในจารึกที่ฐานรูปสลัก นอกจากนี้ยังปรากฏเนื้อความคล้ายกันในพงศาวดาร จารึกเรื่องนายเรื่องมีความว่า

ลุดักราช 1152 ปีจอโทศก (ตรงกับ พ.ศ.2333) ครั้งนั้นนายบุญเรืองคนหนึ่ง เป็นคนมีศรัทธา มีสหายสองคนคือขุนศรีภักดิ์ผู้ศรัทธากรรมมาทำกับนายทองรัก ภากันไป ณ พระอุโบสถวัดศุทธาราม ตั้งปรารธนาพุทธมุตด้วยกันทั้งสามคน ชวนกันนมัสการพระพุทธรูปประธานแล้วตั้งสัตยาธิฐานเสี่ยงดอกบัวอ่อนคนละดอก บุษพาพระพุทธรเจ้าว่า ถ้าผู้ใดสำเร็จโพธิญาณในอนาคตกาลแล้ว ขอให้ดอกบัวของผู้นั้นจงบานเหนประจักษ์โดยแท้ ครั้นรุ่งขึ้นดอกบัวของนายบุญเรืองนั้นก็บานดอกเดียว ของขุนศรีภักดิ์นายทองรักนั้นหาบานไม่ ตั้งแต่นั้นมานายบุญเรืองก็มาเอาไครยอยู่ที่การเปรียญเก่า ฼วัดแจ้ง ตั้งสมาทานพระอุโบสถศีลฟังพระธรรมเทศนา เอาสำลีสูบน้ำมันเปนเชื้อพาดแขนทั้งสองค่าง จุดเพลิงบูชาต่างประทีปทุกวันๆ ครั้นถึง ฼วันศุกร์เดือนสามขึ้นแปดค่าเวลากลางคืนประมาณทุ่มเศษ นายบุญเรืองฟังพระธรรมเทศนาจบแล้ว ก็นั่งห่มผ้าซุน้ำมันเดินออกมาหน้าการเปรียญ นั่งพับเพียบพนมมือตั้งสตรึกษาจิตระงับสงบดีแล้วจุดเพลิงเผาตัวเข้า”¹⁰

ส่วนเรื่องของนายนกมีความในพงศาวดารว่า

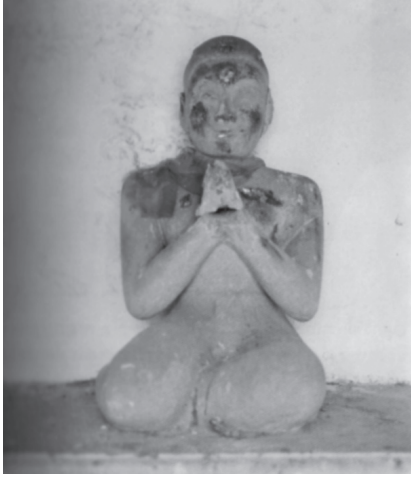
¹⁰ นฤมล ธีรวัฒน์, ผู้ชำระต้นฉบับ และ นิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539), 126.

เมื่อวันพฤหัสบดีเดือนเจดแรมเจดคำวันนั้นฝนตกหนัก ตั้งแต่เวลาพลบจนลึบเอดทุ่มจึงหยุด ครั้นเวลาเช้าชายหญิงจึงมาเหนยายนก นั้งเผาตัวอยู่ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์นำพระอุโบสถแก้ววัดแจ้ง แต่ไฟนั้นดับแล้วมีความเล่าได้ว่า เมื่อก่อนประมาณเดือนเสศ นายนกได้บอกแก่ญาติมิตรชาวบ้านที่ชอบกันว่า นายนกจะประพาศุจริตทำบุญรักษาศิลตั้งจิตรปราฐานาพระนิพพานธรรม แต่นั้นมานายนกก็ปฏิบัติมีก้น้อยละบ้านเรือนญาติมิตรเสี่ยออกไปสมათานศิลปะจิตรกรรมอยู่ในการเบรียนูแก้ววัดแจ้ง จะได้เปนกังวลด้วยการบำรุงกายแลกกิจที่จะบริโภคนั้นหาไม่ได้ เมื่อใครมีน้ำใจให้อาการก็บริโภคได้บ้าง ลางที่ไม่ได้บริโภคอาหารมือหนึ่งบ้าง ลางวันก็ไม่ได้บริโภคทรมาณตนมาจนวันเผาตัวตาย เมื่อนายนกจะเผาตัวนั้น จะได้บอกกล่าวญาติมิตรผู้ใดหาไม่ได้ คนทั้งปวงเมื่อเห็นศพนายนกก็พากันทำบุญสักการบูชาศพนายนกเปนอันมาก¹¹

รูปแบบศิลปะของรูปนายเรืองและนายนกเป็นประติมากรรมหินอ่อน ผิวเรียบ ไม่แสดงกล้ามเนื้อและริ้วของผ้า จึงคล้ายพระพุทธรูปแต่ต่างก้นที่ผมเรียบเป็นทรงมหาดไทย ไม่มีอุษณิษะและพระรัศมี ไม่มีการเขียนพระเนตร และติงหูไม่ยาว รูปนายเรืองนั่งพับเพียบพนมมือ ส่วนนายนกนั่งท่าขัดสมาธิ มือประสานที่ตัก ถึงแม้ว่าในเอกสารจะว่านายเรืองเผาตนสมัยรัชกาลที่ 1 และนายนกได้เผาตนสมัยรัชกาลที่ 2 แต่ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่ารูปทั้งสองสร้างในสมัยใด¹² (ภาพที่ 7, 8)

¹¹ นฤมล ธีรวัฒน์, ผู้ชำระต้นฉบับ และ นิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ, พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2548), 67.

¹² ปัจจุบันรูปสลักทั้งสองถูกหุ้มด้วยทอง จึงเห็นรูปแบบเดิมไม่ชัดเจน ภาพที่ใช้ประกอบบทความนี้ถ่ายขึ้นในปี พ.ศ.2525

ภาพที่ 7 รูปนายเรื่องผู้เฒ่าตัว ภาพที่ 8 รูปนายนกผู้เฒ่าตัว
ที่มา: คณะจิตรกรรมประติมากรรมและภาพพิมพ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, สมุดภาพ
ประติมากรรมกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525), 200.

อนึ่ง การเฒ่าตัวเพื่อเข้าสำเร็จโพธิญาณนี้เป็นการทำตามความเชื่อเรื่องอนาคตพุทธ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์อนาคตวงศ์ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวกับพระอนาคตพุทธเจ้า 10 พระองค์ ก่อนที่จะเข้าสู่พุทธภูมิได้บำเพ็ญบารมีในระดับอภุกฤษฎ์ เช่น พระเมตไตรย (อชิต) บำเพ็ญบารมีโดยการตัดเศียรบูชาพระนิพพาน¹³ พระรามโพธิสัตว์ บำเพ็ญกุศลด้วยการเฒ่าตัวบูชาธรรมเทศนา¹⁴ พระนารทะ

(อสุรินทราหู) บำเพ็ญบารมีด้วยการถวายลูกให้ยักขณพราหมณ์กิน¹⁵ พระเทวาเทวะ (สุภพราหมณ์) เสวยชาติเป็นพระยาช้าง บำเพ็ญบารมีโดยการอุทิศขาข้างหนึ่งเป็นโลง อีกข้างหนึ่งเป็นแจกันลายนกยูง และอุทิศศีรษะ

---

¹³ “บทย่อพระอนาคตวงศ์” ใน บำเพ็ญ ะวิน (ผู้รวบรวม), ประชุมพงศาวดารฉบับราษฎรภาค 3 พระอนาคตวงศ์ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2542), 12.

¹⁴ เรื่องเดียวกัน.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, 13.

เป็นที่ประชุมเพลิงสรีระศพของพระอัครสาวกของพระโกนาคมนเจ้า¹⁶ การเผาตัวของนายเรื่องและนายนกมีลักษณะเหมือนกับการเผาตัวของพระราม โปธิสัตว์ที่ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์อนาคตวงศ์ กล่าวคือ จารึกเรื่องนายเรื่องกล่าวถึงการเอาผ้าชุบน้ำมันมาพันตัว และเผาตนเองต่างประทีป ตรงกับความในคัมภีร์ว่า

...เราจักระทำสรีระของเราให้เป็นดุจประทีปของบูชาแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้งนั้นก็มีความโสมนัสสยินดีปรีดา คิดว่าจะกระทำสักการบูชาแก่พระองค์ ให้เห็นศรัทธาของอาตมา มิได้คิดแก่ชีวิตอินทรีย์ คิดแล้วจึงเอาผ้า 2 ผืนชุบน้ำมัน พันสรีระกาย ตั้งแต่เศียรเกล้าตลอดปลายเท้า ทั้ง 2 แล้วก็จุดไฟขึ้นบนศีรษะ...

และการใช้ดอกบัวเป็นสัญลักษณ์ของพุทธภูมินั้น ปรากฏทั้งในจารึกที่ฐานรูปนายเรื่องและในคัมภีร์ โดยนายเรื่องได้เสียหายว่าถ้าสำเร็จโพธิญาณขอให้ดอกบัวนั้นจงบาน ส่วนในคัมภีร์กล่าววว่า

...ในที่เฝ้าสรีระกายกระทำสักการบูชาแห่งมาณพนั้น บังเกิดดอกบัวผุดขึ้นมา มหาชนเห็นเป็นอัศจรรย์ จึงกล่าวสรรเสริญชมว่าจะหามนุษย์ผู้ใดเปรียบเสมอสองหามิได้ นานไปในอนาคตเบื้องหน้า จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมพันธัญญเจ้า พระองค์หนึ่งมั่นคงหนักหนา ผู้มมหาชนก็ชวนกันมากระทำสักการบูชาในที่เฝ้า สรีระกายแห่งมาณพ...

นอกจากนายเรื่องและนายนก ในระยะเวลาใกล้เคียงกันยังพบผู้ที่เผาตัวเพื่อเข้าสู่พุทธภูมิ ได้แก่ สามเณรสุกเผาตัวตายที่วัดหงสอาราม และ

---

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, 14.

นางชีเผาตัวตายบูชาพระพุทธบาท สระบุรี¹⁷ จึงเห็นได้ว่าการบำเพ็ญบุญ กิริยาอย่างรุนแรงนี้ได้กลายเป็นลัทธิ หรือที่มีผู้เรียกชื่อว่า “ลัทธิอนาคต วงศ์”¹⁸ ลัทธินี้ปรากฏอย่างเข้มข้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ต่อมาในรัชกาลที่ 4 มีการประกาศห้ามไม่ให้ทำการเผาตัว ตัดศีรษะ หรือเชือดเนื้อรอมเลือดใส่ ตะเกียงบูชาพระ ทำให้ลัทธิอนาคตวงศ์ค่อยๆ เลือนหายไปจากสังคมไทย¹⁹

รูปแบบศิลปะของรูปเหมือนบุคคลก่อนสมัยรัชกาลที่ 4

รูปเหมือนบุคคลกลุ่มนี้มีลักษณะโดยรวมคือแสดงความเหมือนจริง ของร่างกายมนุษย์ ไม่มีอวัยวะส่วนใดพิเศษกว่ามนุษย์ธรรมดา ต่างจาก พระพุทธรูปที่มีอวัยวะบางส่วนผิดธรรมชาติ เช่นมีอุษณิษะ อุณาโลม พระกร รณยาว รูปเหมือนแต่ละรูปมีรายละเอียดแตกต่างกัน คือ รูปนายเรือและ นายนกยังทำร่างกายเรียวอยู่ รูปพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน) และสมเด็จพระ สังฆราช (สุก ไก่เถื่อน) ที่วัดราชสิทธิาราม ได้แสดงลักษณะตามหลักของ สรีระวิทยามนุษย์ของร่างกายส่วนบนแล้ว ใบหน้าแสดงโหนกคิ้ว โหนก แก้ม รอยย่นของกล้ามเนื้อ ส่วนคอมีเส้นเอ็น กระดูกไหปลาร้า แต่ยังไม่ ละเอียดเท่ากับรูปสมเด็จพระสังฆราช (สุก ไก่เถื่อน) ที่วัดมหาธาตุฯ และ สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ซึ่งสองรูปหลังแสดงลักษณะเฉพาะตัวของบุคคลนั้น คือ รูปสมเด็จพระสังฆราชเน้นส่วนโหนกแก้มและทำใบหน้าที่ห่อหุ้ม ส่วนรูป สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชใบหน้าเป็นรูปไข่ ทำปากเป็นรูปกระจับ ทั้งสองรูปยังเพิ่ม รายละเอียดของริ้วจิวหรือเครื่องประดับอื่นๆ ไม่ได้ทำ ลักษณะที่เหมือนจริงดังกล่าวไม่ ปรากฏในรูปสมมุติเลย

¹⁷ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4**, ขาววิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มูลนิธิโตโยต้า ประเทศไทย), 208.

¹⁸ ศรีณีย์ ทองปาน, “ลัทธิอนาคตวงศ์ พุทธศาสนาประชานิยมยุคต้นรัตนโกสินทร์” **ตำราวิชาการ: หนังสือรวมบทความวิชาการคณะโบราณคดี** 8,2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2552), 109.

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, 113-115.

ความนิยมศิลปะแบบสมจริงน่าจะเกิดขึ้นพร้อมกับที่กระแสของ
สำนึกนิยมสองแหล่งคือ จากจีนและจากตะวันตก เข้ามาในไทยในสมัยรัชกาล
ที่ 3 นอกจากการเปลี่ยนแปลงด้านศิลปะแล้ว ยังมีการเปลี่ยนแปลงด้าน
ความคิดความเชื่อเพื่อรับมือกับการเข้ามาของตะวันตก พระบาทสมเด็จพระ
นั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับข้อมูลและเปิดรับความรู้ใหม่ๆ การ
เปลี่ยนแปลงทางความคิด สังเกตเห็นได้ในวงการวรรณกรรมซึ่งเน้นบทบาท
ของผู้อ่านมากขึ้น เช่น การจารึกความรู้สาขาต่างๆ ไว้ที่วัดพระเชตุพนวิมล
มังคลารามซึ่งเน้นบทบาทของผู้อ่าน²⁰ ต่างจากจารึกสมัยก่อนที่จารึกขึ้น
เพื่อแสดงความศักดิ์สิทธิ์หรือประกาศบุญ หรือการเขียนพุทธประวัติแบบ
ที่ปรากฏในปฐมสมโพธิกถากลับเปลี่ยนไปจากพุทธประวัติจำนวนมาก ซึ่งเคย
เขียนมาแต่เดิม โดยเปลี่ยนจากที่เน้นเรื่องการสังฆบารมีของพระโพธิสัตว์
มาให้มีความสำคัญกับเรื่องชีวิตของพระพุทธโคดมในฐานะที่เป็นมนุษย์มาก
ขึ้น²¹

การเขียนพุทธประวัติแนวใหม่ส่งผลไปถึงการสร้างพระพุทธรูปที่
แสดงอิริยาบถสมจริงกว่าที่เคยมีมาก่อน ได้แก่ พระพุทธรูป 37 องค์ที่
ประดิษฐานใน “หอราชกรมานุสร” และ “หอราชพงศานุสร” ในวัดพระ
ศรีรัตนศาสดาราม โดยพระพุทธรูปแต่ละองค์แสดงปางตามเหตุการณ์ใน
พุทธประวัติ เช่น พระพุทธรูปปางลอยภาคที่ถวายพระราชกุศลให้สมเด็จพระ
พระเจ้าปราสาททอง เดิมจะแสดงเฉพาะประทับนั่งขัดสมาธิราบ ประทับ
นั่งขัดสมาธิเพชร หรือประทับนั่งห้อยพระบาท แต่องค์นี้แสดงอิริยาบถนั่ง
คุกเข่า (ภาพที่ 9) หรือพระพุทธรูปปางนาคาวโลกที่ถวายพระราชกุศลให้
สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช แสดงกิริยาเอี้ยวพระวรกายหันพระพักตร์
ไปเบื้องหลัง (ภาพที่ 10) พระพุทธรูปที่แสดงปาง อย่างละเอียดตามพุทธ

²⁰ บัณฑิต ล้วชัยชาญ, “ภัยฝรั่ง” สมัยพระนั่งเกล้าฯ, 143-144.

²¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ปากไก่และใบเรือ: รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์
ต้นรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2527), 396.

ภาพที่ 9 พระพุทธรูปปางลอยถาดที่ถวายพระราชกุศลให้สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง
ที่มา: หม่อมราชวงศ์ สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, พระพุทธปฏิมาในพระบรมมหาราชวัง (กรุงเทพฯ: สำนัก
ราชเลขาธิการ, 2535), 235.

ภาพที่ 10 พระพุทธรูปปางนาคาวโลกที่ถวายพระราชกุศลให้สมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราช
ที่มา: เรื่องเดียวกัน, 217.

ประวัติเช่นนี้ไม่เคยปรากฏมาก่อน สะท้อนให้เห็นถึงการตีความแบบใหม่ที่ให้ความสำคัญกับอริยาบถที่สมจริงยิ่งขึ้น²²

ปรากฏการณ์ที่แสดงออกถึงความสมจริงตามที่ตาเห็นไม่ได้พบในงานประติมากรรมแต่เพียงลำพังเท่านั้น แต่ปรากฏการณ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของห่วงจิ้งหะการปรับเปลี่ยน จากที่มุ่งเน้นรูปแบบอุดมคติไปสู่รูปแบบสมจริงของงานศิลปะในสมัยรัชกาลที่ 3 ตัวอย่างที่เกิดกับแวดวงจิตรกรรม เช่น จิตรกรรมวัดกัลยาณมิตร เป็นภาพเล่าเรื่องพุทธประวัติ แต่ฉากที่ใช้เขียนนำมาจากสิ่งที่พบเห็นในชีวิตประจำวันสมัยนั้น จึงเขียนรายละเอียดได้อย่างสมจริง มีภาพสิ่งก่อสร้างเขียนโดยใช้หลักทัศนียวิทยา รายละเอียดของสถาปัตยกรรมเหมือนกับภาพจำลองมาจากบริเวณหน้าท่าขุนนาง (ท่าราชวรดิษฐ์)²³ ตัวอย่างจิตรกรรมอีกแห่งหนึ่งคือวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามราชวรมหาวิหาร ภาพชีวิตประจำวันมีความสำคัญมากขึ้นกว่าจิตรกรรมสมัยก่อนหน้าซึ่งเน้นแต่ภาพพุทธประวัติ นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 3 ยังมีจิตรกรรมที่เขียนเรื่องเหตุการณ์จริงในประวัติศาสตร์ เช่น จิตรกรรมวัดบางแคใหญ่ เขียนเรื่องสงครามขัดตาทัพพม่า ในปี พ.ศ. 2363 ภาพบุคคลเขียนอย่างสมจริงทั้งหน้าตาและเครื่องแต่งกาย²⁴

ปรากฏการณ์หนึ่งที่เกิดขึ้นในภาพจิตรกรรมสมัยรัชกาลที่ 3 อันน่าจะส่งผลต่อการสร้างประติมากรรมเหมือนบุคคลคือ การเขียนภาพบุคคลทั่วไปเพิ่มขึ้นมากอย่างเห็นได้ชัด ภาพบุคคลดังกล่าวสามารถพบเห็นได้ในชีวิตจริง เช่น ภาพคนทำงานชักหีบเหล็กที่อุโบสถวัดพระเชตุพน ภาพทหารชาวต่างชาติ ภาพการคลอदบุตร นอกจากนี้ยังมีภาพบุคคลประกอบ

²² ศักดิ์ชัย สายสิงห์, รายงานการวิจัย พระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการ และความเชื่อของคนไทย [ซีดีรอม]. ม.ป.ท., 2553.

²³ มาลินี คัมภีร์ญาณนนท์, “จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดกัลยาณมิตร: เรื่องจริงหรือจินตนาการ” *เมืองโบราณ*, 32, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2549), 93.

²⁴ มณฑล ปรภากรเกียรติ, “จิตรกรรมวัดบางแคใหญ่: ภาพบันทึกเหตุการณ์ ประวัติศาสตร์สมัยรัชกาลที่ 3” *เมืองโบราณ*, 37, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2554), 106-116.

จารึกตำรายาซึ่งแสดงรายละเอียดของร่างกายมนุษย์²⁵ ด้วยเหตุนี้จึงเห็นได้
ว่าช่างไทยมีความรู้เรื่องลักษณะของร่างกายมนุษย์แล้ว ทำให้สามารถสร้าง
ประติมากรรมรูปเหมือนบุคคลได้

คติในการสร้างรูปเหมือนบุคคลก่อนสมัยรัชกาลที่ 4

ถึงแม้ว่ารูปแบบของประติมากรรมบุคคลกลุ่มนี้จะแสดงความสมจริง
ดังที่ได้กล่าวไปแล้ว แต่สาระของประติมากรรมไม่ได้ต่างไปจากรูปสมมุติ
เลย นั่นคือมีจุดมุ่งหมายในการสร้างเพื่อที่จะใช้เป็นรูปเคารพ เห็นได้จาก
จารึกรูปสมเด็จพระเจ้าสังฆราชกล่าวถึงมูลเหตุการสร้างว่า เพื่อเป็นที่สักการ
บูชาของสาธุศิษย์ทั้งปวง ร่องรอยการเคารพบูชารูปเหมือนทั้งหมดที่กล่าว
มานี้ยังคงมีให้เห็นในปัจจุบัน พิจารณาจากสถานที่ตั้งซึ่งอยู่ในศาสนสถาน
ตำแหน่งที่วางประติมากรรมอยู่บนฐาน การปิดทอง การถวายของ เช่น
การถวายดอกไม้ รูปเทียนแก่รูปหล่อของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน)
(ภาพที่ 11) หรือ การถวายของแก่รูปหล่อของสมเด็จพระสังฆราช (สุก ไก่
เถื่อน) (ภาพที่ 12)

ร่องรอยการเคารพบูชานี้แสดงให้เห็นว่าบางคนเชื่อว่ารูปเหมือนเหล่านี้
นี้มีพลังศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถให้คุณโทษแก่ผู้บูชาได้ ประเด็นนี้เคยมีผู้ให้ความ
เห็นมาแล้ว โดยกล่าวว่ารูปเหมือนดังกล่าวไม่ได้สร้างขึ้นเพื่อเป็นอนุสาวรีย์
ในความหมายที่ว่าเป็นเครื่องเตือนให้ระลึกถึง แต่เป็นรูปเคารพที่ “เฮี้ยน”
คือ มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นช่างจึงไม่สนใจจะสร้างให้ถูกต้องตามหลัก
กายวิภาค เนื่องจากช่างต้องการสร้าง “รูปเคารพ” ไม่ใช่รูปมนุษย์ธรรมดา
เขาจึงปั้นอย่างนั้นและไม่เปลี่ยนการปั้นไปเป็นอื่นตราบเท่าที่ความคิดของ
เขายังไม่เปลี่ยนในเรื่องของประติมากรรม²⁶

²⁵ ภาณุพงษ์ เลาสหม, เปลี่ยนพื้น แผลงภาพ ปรับรูป ปรงลาย: การวิเคราะหวิธวิธีการออกแบบ
และวาดจิตรกรรมฝาผนังยุคต้นรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2549), 109-110.

²⁶ นิธิ เอียวศรีวงศ์,ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์: ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และ
รูปการจิตสำนึก (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538), 85-86.

ภาพที่ 11 การถวายดอกไม้บูชารูปของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน) ที่วัดโมลีโลกยาราม

ภาพที่ 12 การถวายของแก่รูปหล่อของสมเด็จพระสังฆราช (สุก โกลิเถื่อน) ที่วัดราชสิทธาราม

ผู้วิจัยเห็นด้วยกับความเห็นว่า รูปเหมือนเหล่านี้ถูกใช้เป็นรูปเคารพที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ จึงมีร่องรอยการเคารพบูชา แต่ไม่เห็นด้วยกับความเห็นที่ว่าช่างไม่สนใจที่จะสร้างให้ถูกต้องตามหลักกายวิภาค ผู้วิจัยเห็นว่าช่างมีความพยายามที่จะสร้างประติมากรรมให้เหมือนจริงมากขึ้น เนื่องจากเมื่อเปรียบเทียบประติมากรรมแต่ละชิ้นที่ได้ศึกษาพบว่าบางชิ้นมีความพยายามทำให้เหมือนจริงมากขึ้นกว่ารูปอื่น อันจะสอดคล้องกับกระแสของศิลปะไทยในสมัยนั้น นอกจากนี้ในเวลาต่อมา มีรูปเหมือนของพระสงฆ์ซึ่งปั้นได้ถูกต้องตามหลักกายวิภาคแล้วเกิดขึ้นจำนวนมาก แต่รูปเหมือนเหล่านี้ก็ยังคงบทบาทในการเป็นรูปเคารพอยู่และมีการบูชากันอย่างแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน

จากการศึกษารูปเหมือนบุคคลก่อนสมัยรัชกาลที่ 4 จะเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางด้านรูปแบบ คือจากเดิมที่เคยสร้างแต่พระพุทธรูปที่เป็นประติมากรรมแบบอุดมคติก็เริ่มสร้างประติมากรรมบุคคลที่มีความสมจริงขึ้น ส่วนด้านแนวคิด แม้ว่าประติมากรรมกลุ่มนี้จะถูกสร้างเพื่อใช้เคารพบูชาเหมือนพระพุทธรูป แต่ก็เห็นความกล้าที่จะสร้างประติมากรรมมนุษย์ขึ้น รูปเหมือนบุคคลในสมัยรัชกาลที่ 2-รัชกาลที่ 3 จึงเป็นตัวอย่างสำคัญของงานศิลปกรรมในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการเปลี่ยนแปลงจากประติมากรรมแทนบุคคลแบบจารีต คือพระพุทธรูป ไปสู่การสร้างรูปเหมือนบุคคลแบบตะวันตกซึ่งจะเริ่มสร้างตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นไป

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. **ตำนานวัดราชสิทธิ**. พระนคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2498.

คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี.

ประชุมหมายเหตุรับสั่ง ภาค 4 ตอนที่ 1 สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จ.ศ.1186-1203. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2525.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ. “ประกาศห้ามไม่ให้ตีกันเรื่องกะแปะอัฐโสฬสจะใช้ไม่ได้.” ใน **ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2547.

นฤมล ธีรวัฒน์, ผู้ชำระต้นฉบับ และ นิธิ เอียวศรีวงศ์, บรรณาธิการ. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539.

_____. **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2548.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ชาติไทย, เมืองไทย, แบบเรียนและอนุสาวรีย์: ว่าด้วยวัฒนธรรม, รัฐ และการจัดสำนึก**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2538.

_____. **ปากไก่และใบเรือ: รวมความเรียงว่าด้วยวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ต้นรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์, 2527.

บัณฑิต ลิวชัยชาญ. “ภัยฝรั่ง” สมัยพระนั่งเกล้าฯ. กรุงเทพฯ: มติชน, 2550.

“บทย่อพระอนาคตวงศ์” ใน **บำเพ็ญ ระวิน (ผู้รวบรวม), ประชุมพงศาวดารฉบับราษฎร์ ภาค 3 พระอนาคตวงศ์**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2542.

ปรีดีธรรมธาดา (แพ ตาลละลักษณ), พระยา, **ประวัติสุนทรภู่และตำนานเมืองเพชรบุรี**. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2533.

ประสาร บุญประคอง. **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 1: ประมวลจารึกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลาง**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2517.

พระประวัติสมเด็จพระสังฆราชแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ 19 พระองค์. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, 2543.

ภานุพงษ์ เลหาสม และชัยยศ อิชฎีวรพันธุ์. **เปลี่ยนพื้นที่ แปลงภาพ ปรับรูป ปُرุงลาย: การวิเคราะห์วิธีการออกแบบและวาดจิตรกรรมฝาผนังยุคต้นรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2549.

มณฑล ประภากรเกียรติ. “จิตรกรรมวัดบางแคใหญ่: ภาพบันทึกเหตุการณ์ ประวัติศาสตร์ สมัยรัชกาลที่ 3.” **เมืองโบราณ 37, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2554): 106-116.**

มาลินี คัมภีร์ญาณนนท์. “จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถวัดกัลยาณมิตร: เรื่องจริงหรือจินตนาการ.” **เมืองโบราณ** 32, 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2549): 64-86.

อิม ปัดทายากูร์ และคนอื่นๆ. “หมายรับสั่งรัชกาลที่ 2 ร.ศ.1183 เลขที่ 52 เรื่อง สมเด็จพระสังฆราช วัดมหาธาตุ สิ้นพระชนม์,” ใน **ประชุมหมายรับสั่ง ภาค 43ตอนที่ 1 สมัยรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จ.ศ.1186-1203**. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการพิจารณาและจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2528.

ศรัณย์ ทองปาน. “ลัทธิอนาคตวงศ์ พุทธศาสนาประชานิยมยุคต้นรัตนโกสินทร์” **ตำราวิชาการ: หนังสือรวมบทความวิชาการคณะโบราณคดี** 8,2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2552): 109.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. **รายงานการวิจัย พระพุทธรูปในประเทศไทย: รูปแบบ พัฒนาการ และความเชื่อของคนไทย** [ซีดีรอม]. ม.ป.ท., 2553.

สุริยวุฒิ สุขสวัสดิ์, หม่อมราชวงศ์. **พระพุทธรูปในพระบรมมหาราชวัง**. กรุงเทพฯ: สำนักพระราชพิธี, 2535.

อภิรักษ์ โปษยานนท์. **จิตรกรรมและประติมากรรมแบบตะวันตกในราชสำนัก**. กรุงเทพฯ: สำนักพระราชวัง, 2536.